

אוקטובר-דצמבר 2020 ■ מס' 135 שנה 29

קריאת כיוון

נושאון - ביטאון איל"ת - אגודה ישראלית לבולאות תימאטית
עורך: יורם לוביאניקר עורך משנה: לורנס פישר
עריכה גרפית: הדי אור עריכה לשונית: אסתי לבון
דוא"ל: noson.ed@gmail.com
בית יואל, נמל תל אביב 40, תל אביב 6350671
Nos'on ISSN 0792-6448

תוכן העניינים:

דבר העורך	עמ' 2
חפש באנטארקטיקה	עמ' 3
מלחמת האזרחים האמריקאית – חלק ראשון	עמ' 9
מערות אלף הבודדות	עמ' 16
סיפורי מעטפות	עמ' 20
מכתבים למערכת	עמ' 24
פתרון החידה בולאית	עמ' 28
אליעזר שחר	
שמוליק כהן	
משה ביאלי	
משה רימר	

ועד האגודה והפעילים:

יו"ר: יצחק ברק (השחר 34, ראשון לציון 7521640, 054-5314568, ifib@inter.net.il)
סגן יו"ר: מנחם לדור (ת.ד. 340, הר אדר 9083600, 054-4825007, ladorm@gmail.com)
מזכיר וגזבר: רן ברש (היורה 1, ת.ד. 8486 גן יבנה 7086131, 052-5250780, ranb2000@gmail.com)
עורך "נושאון": יורם לוביאניקר (נמל תל אביב 40, תל אביב 6350671, 054-5402723, lubianiker@gmail.com)
חבר ועד: יהושע מגר (אשטרם 44, ראש פינה 12000, 052-8802725, jmagier@netvision.net.il)
ועדת ביקורת: יוחנן מירז (יו"ר), שלמה וורגן, גל שפרון.

שירותים לחברים: "נושאון" – ארבע פעמים בשנה, "נושאונט" – ארבע פעמים בשנה, מכירות פומביות, שירותי ספריה תימאטית, מפגשים, סמינרים והרצאות, צוות מומחים, "שביל" (ביטאון התאחדות בולאי ישראל).

דמי חבר (2020): מבוגר – 160 ₪, נוער – 80 ₪.

תאריך אחרון למשלוח חומר לחוברת הבאה: 1.12.2020

דבר העורך

שלום לכם,

"נושאון" מוקדש הפעם לארבע כנפות שמים. מאמרו של **שמוליק כהן** עוסק במלחמת האזרחים שפרצה בארצות הברית באמצע המאה ה-19 בין מדינות הצפון לאלה מן הדרום. חלקו השני של מאמר זה יובא בחוברת הבאה. **אליעזר שחר** כותב לנו על אנטארקטיקה – היבשת הדרומית שבה בולטת נוכחותם של הפינגווינים, בעל החיים שהוא תחום האיסוף העיקרי של אליעזר. המזרח מיוצג במאמרו של **משה ביאלי**, המוקדש לציורי הקיר במערות אלף הבודהות שבמוגאי, סין. הציורים במערות אלה משקפות את עולמם התרבותי של הנזירים הבודהיסטים שחיו במקום לפני כאלף שנה.

בחוברת "נושאון" האחרונה התפרסם מכתב למערכת של **גנדי ברמן** שבו הוא הצביע על טעות בשמו הלועזי של מסוק ה"שרף" על גבי תווית "דוארמט" חדשה. מאז קיבל גנדי ממנכ"ל השירות הבולאי **אלחנן שפירא** מכתב שבו אישור רשמי כי בתווית המדוברת נפלה טעות סופר. מר שפירא הסביר כי הטעות נתגלתה לאחר שמכירת התווית כבר החלה, ואי אפשר היה להשיב את הנעשה.

התווית עם הטעות בשם דגם המסוק

נוסף על כך הוא מציין במכתבו, כי בימים אלה עתיד מסוק ה"שרף" להופיע על גבי תווית ביול נוספת, ובה יציין שמו הלועזי המדויק. בשולי הדברים התלונן מר שפירא על כי "נושאון" לא אפשר לשירות הבולאי להגיב מעל דפי העיתון כראוי. על אף נסיבות מקילות מסויימות אנו סבורים כי תלונה זו צודקת וכי היה עלינו לבקש את תגובת השירות הבולאי לפני הפרסום. אנו מתנצלים על טעותנו זו.

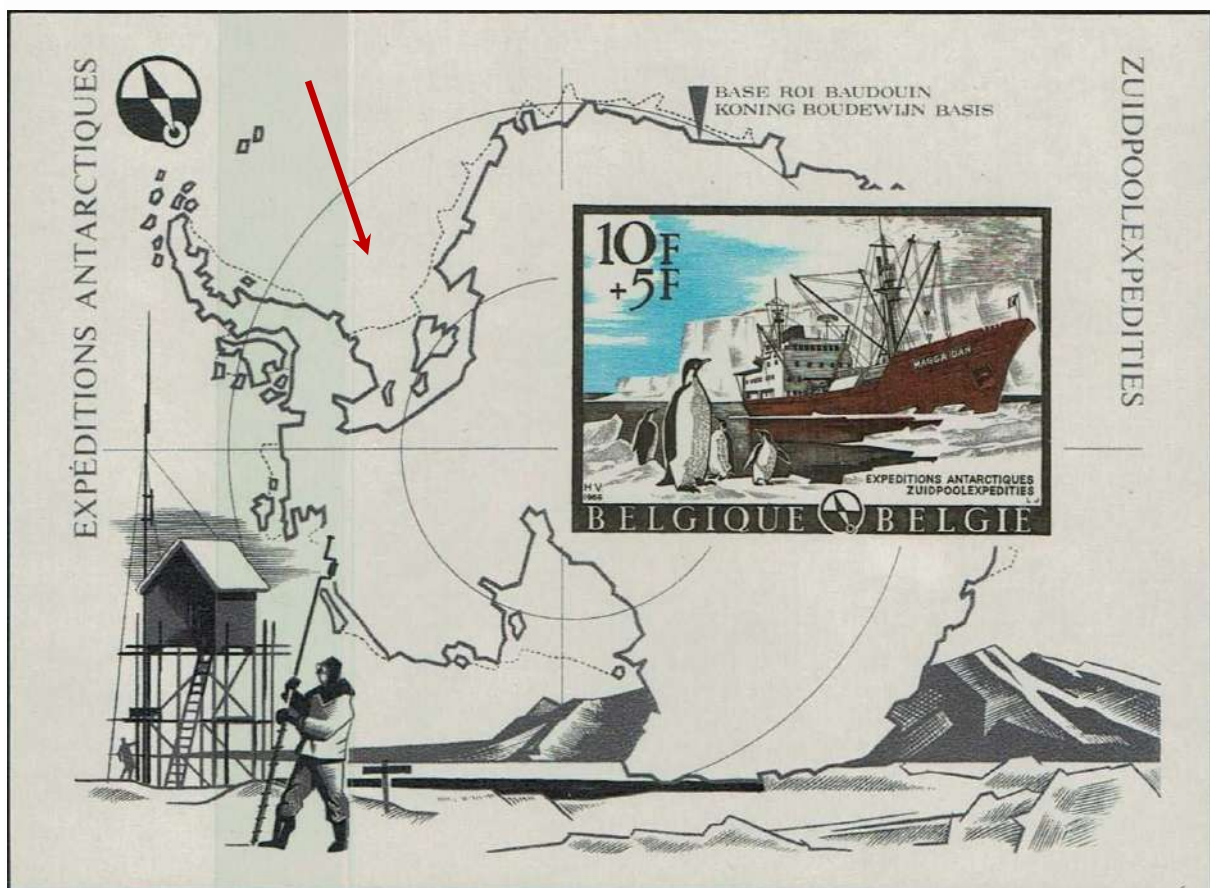
כידוע, כמו תחומים רבים אחרים, גם עולם הבולאות המאורגנת נפגע קשות מוירוס הקורונה, ותערוכות בולים בכל רחבי העולם בוטלו או נדחו. במצב דברים זה החלו התאחדויות לאומיות שונות לארגן תערוכות בולים וירטואליות, וכמה תערוכות כאלה כבר התקיימו. גם התאחדות בולאי ישראל פנתה לדרך זו, ו**ברבעון הראשון של שנת 2021 צפויה להתקיים בארץ תערוכת בולים לאומית וירטואלית**. תערוכה לאומית היא הזדמנות פז למציגים חדשים להיכנס לזירה, מה גם שתערוכה וירטואלית היא בעלת אופי פחות רשמי ו"נוקשה" מהתערוכות הרגילות. נצלו את ההזדמנות! יש באיל"ת לא מעט חברים אשר משתעשעים כבר זמן רב ברעיון להציג את האוסף שלהם. הגיע הזמן לעשות מעשה! פנו אלינו, ונשמח לעזור לכם, הן בפרטים לגבי התערוכה המתוכננת והן בהכנת האוסף לתצוגה.

שנה טובה לכולם,
יורם ולורנס

חפש באנטארקטיקה אליעזר שחר

אנטארקטיקה היא היבשת החמישית בגודלה על פני כדור הארץ והאחרונה שנתגלתה. אנטארקטיקה היא גם היבשת הנידחת ביותר: ההגעה אליה היא קשה ביותר, בהיותה ממוקמת בחוג הקוטב הדרומי. השם "אנטארקטיקה" הוא הלחם של שתי מילים, "אנטי" ו"ארקטיקה", כלומר מול ארקטיקה, שהיא הקוטב הצפוני.

אנטארקטיקה היא היבשת הקרה בעולם ולכן גם השוממה מכל היבשות. חיים בה רק בעלי חיים המסוגלים להתמודד עם הקור הקיצוני השורר בה לכל אורך השנה. מכאן שלא נוכל למצוא בה סוסים המדברים עברית, כמאמר שירה של **קורין אלאל**. בעל החיים המזוהה ביותר עם אנטארקטיקה הוא הפינגווין, אשר הפך ברבות הימים לסמלה של היבשת.

מפת אנטארקטיקה על גבי גיליון מזכרת בלגי לא משונן. החץ האדום מסמן את ים וודל (ראו להלן).

בעשור האחרון חלה עלייה בתיירות לאנטארקטיקה (ב-2018 ביקרו בה כחמישים אלף תיירים) למרות הקשיים להגיע אליה. רוב התיירים באים כדי לצלם תמונות של מרחבי הקרח ושל להקות הפינגווינים הרבות שביבשת. זואולוגים טוענים כי הנוכחות האנושית המוגברת (העלייה בתיירות אך גם ריבוי תחנות המחקר) משפיעה לרעה על חייהם של הפינגווינים, במיוחד בתקופה הדגירה.

הקיץ באנטארקטיקה, החל בין החודשים נובמבר לאפריל, הוא הזמן הטוב ביותר לבקר ביבשת. המסלול הקצר ביותר לאנטארקטיקה יוצא מהעיר הדרומית ביותר בעולם, אושוואיה, שבארגנטינה. משם מפליגות הספינות בנתיב קסום הכולל איים, הרי געש, תעלות, מפרצים, בעלי חיים ובעיקר – פינגווינים רבים. המסלול פתוח רק בחודשי הקיץ, כאשר מעברי המים פתוחים והפינגווינים פעילים. אחד היעדים הפופולריים לתיירות הוא פורט לוקרוי, הנמצא באי גודייר, בקצה של אנטארקטיקה הקרוב לארגנטינה. בעבר שימש המקום כבסיס צבאי בריטי, וכיום פועל שם מוזיאון ומרכז מבקרים ובו חנות ומשרד דואר.

כיבוש אנטארקטיקה והקוטב

אנטארקטיקה היא היבשת היחידה אשר ידעו על קיומה לפני שהתגלתה. **פיתגורס ואריסטו** האמינו שמשקלו של הקוטב הצפוני היה הופך את כדור הארץ לולא הייתה יבשת גם בדרומו. באופן טבעי התעוררה השאיפה להגיע ליבשת שטרם התגלתה. לצורך זה נדרשו ספינות היכולות לפלס את דרכן בין קרחונים ענקיים, אך אלה לא היו אז בנמצא.

פון בלינגסהאוזן והווסטוק

הראשון שהתקרב לאנטארקטיקה היה **פרננדו מגלן**. בשנת 1519 יצא מגלן להקיף את העולם, משימה שהוכתרה בהצלחה הגם שהוא עצמו מצא את מותו במהלך המסע. מגלן מצא נתיב מהאוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט דרך מצר מגלן וגילה את "ארץ האש" בקצה הדרומי של יבשת אמריקה. בשנת 1773 הצליח קפטן **ג'יימס קוק**, במסגרת השני מבין שלושת מסעותיו,

להגיע קרוב יותר לאנטארקטיקה: הוא חצה את חוג הקוטב הדרומי – קו הרוחב 66.5°, שבו ביום הארוך ביותר בשנה השמש אינה שוקעת, וביום הקצר ביותר בשנה אין כלל זריחה. למרות זאת, גם קוק לא זכה לראות את היבשת עצמה.

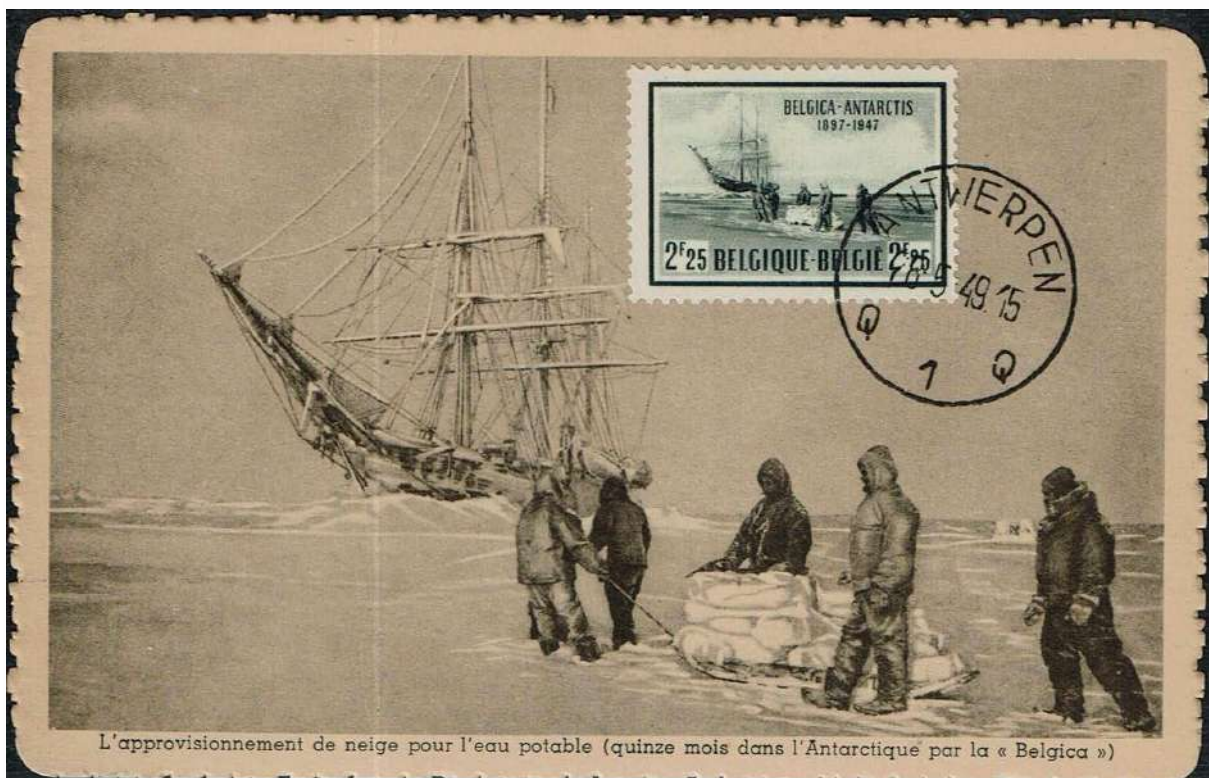
האדם הראשון שהגיע לאנטארקטיקה היה **פביאן גוטליב פון בלינגסהאוזן**, אדמירל בצי הרוסי. הקיסר הרוסי **אלכסנדר הראשון** הורה על מסע לקוטב הדרומי, ופון בלינגסהאוזן נבחר לעמוד בראשו. ב-5 בספטמבר 1819 הוא יצא לדרך עם שתי ספינות: ה"ווסטוק" וה"מירני". ב-26 בינואר 1820 הוא חצה את חוג הקוטב הדרומי והיה בכך לאדם הראשון מאז קפטן קוק לעשות זאת. כעבור יומיים, ב-28 בינואר, היה פון בלינגסהאוזן לאדם הראשון שדרך על קרחוני אנטארקטיקה. העיתוי שלו היה מושלם: יומיים מאוחר יותר הגיע הקברניט הבריטי **אדוארד ברנספילד** לנקודה הצפונית ביותר באנטארקטיקה. המירוץ להירשם בהיסטוריה כמגלה היבשת הוכרע בהפרש זעיר של יומיים בלבד!

שלוש שנים לאחר מכן הגיע הסקוטי **ג'יימס וודל** לאנטארקטיקה, גילה את איי אורקני הדרומיים והגיע עד לארכיפלג אורקני. על שמו נקרא ים וודל – מפרץ גדול באנטארקטיקה (מסומן בחץ אדום בגיליון המזכרת הבלגי בעמוד הקודם) שבו אפשר לצפות באלפי פינגווינים היורדים לים.

במהלך המאה ה-19 היו כמה משלחות לאנטארקטיקה, אשר מיפו את היבשת ואת דרכי הגישה אליה. המפורסמת שבהן היא זו שבראשה עמד סגן בחיל הים הבלגי בשם **אדריאן דה ז'רלאש דה גומרי**. משלחת בינלאומית זו הפליגה בדצמבר 1897 מצ'ילה לאנטארקטיקה על הספינה "בלגיקה". לרוע מזלם קפאו המים סביבם והספינה נתקעה בקרח בסוף פברואר. אנשי המשלחת הפכו בעל כורחם לאנשים הראשונים שנאלצו לשרוד חורף שלם בחושך מוחלט במקום הקר ביותר בעולם. אחדים מהם קפאו למוות או יצאו מדעתם, אך הודות לתושיית המפקדים הצליחו רוב חברי המשלחת לשרוד עד הפשרת הקרחונים בקיץ הבא. לצורך זה אכלו אנשי הצוות בשר טרי של כלבי ים ופינגווינים – המקרה המתועד הראשון של ציד פינגווינים על ידי האדם.

גיימס וודל

יובל לעגינת ה"בלגיקה" עם המשלחת בראשותו של דה ז'רלאש באנטארקטיקה. גלוית מרב.

האתגר הבא היה הגעה אל הקוטב הדרומי עצמו, הנקודה הדרומית ביותר בכדור הארץ. מגלי ארצות נודעים, בהם **סר ארנסט שקלטון**, התמודדו עם האתגר, שכלל שיט לאנטארטיקה ותנועה על גבי מישורי הקרח האינסופיים. הראשון שהצליח להגיע לקוטב היה הנורווגי **רואלד אמונדסן**, אשר נעזר לצורך זה בחמישים כלבי מזחלות. אמונדסן הגיע ליעד ב-14

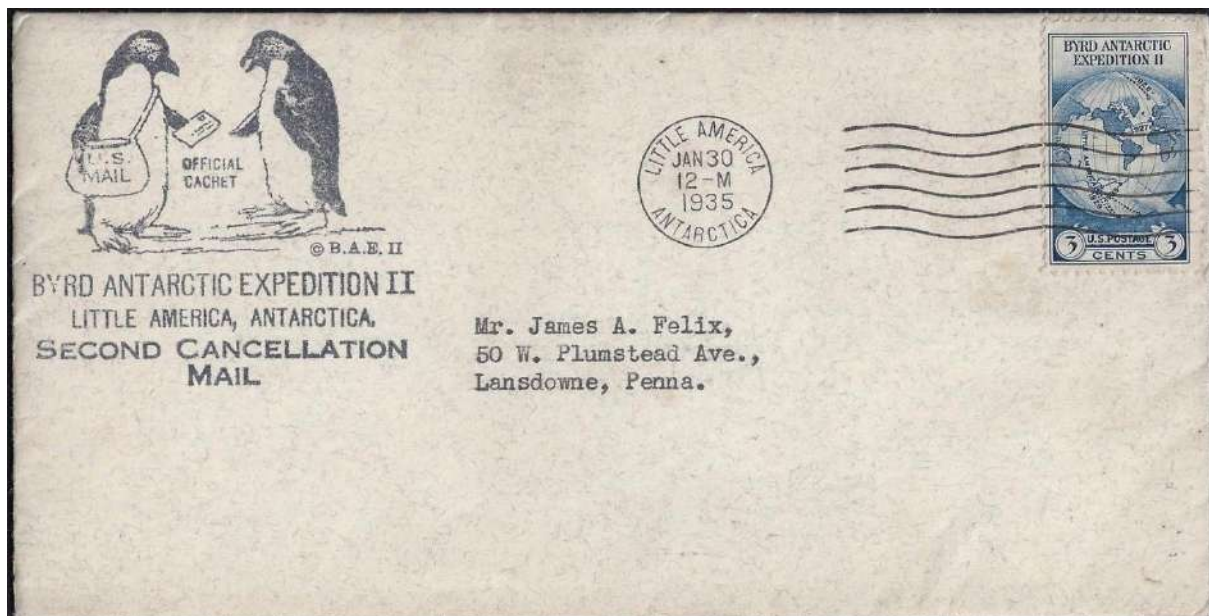

אמונדסן הניף את דגל נורווגיה בקוטב הדרומי

בדצמבר 1911 ושב בשלום לבסיסו. 33 ימים מאוחר יותר הגיע לקוטב הדרומי גם האנגלי **סקוט**, וגילה שם את דגל נורווגיה – עדות לכך שהוא היה השני להגיע למקום. מזלו הרע של סקוט לא תם בכך, והוא נספה במדבר הקרח בדרכו חזרה לבסיס.

תחנות מחקר

חלוץ התעופה האמריקאי **ריצ'רד בירד** היה אחראי להתקדמות המשמעותית הבאה בכיבושה של אנטארקטיקה. בירד עמד בראש שלוש משלחות מחקר לקוטב הדרומי, ובשנת 1929 היה לאדם הראשון שטס מעליו. הוא הקים תחנת מחקר בשם "אמריקה הקטנה" על מדף הקרח רוס ואסף נתונים מטאורולוגים וגיאולוגיים על אודות היבשת. במסעו השני, בין השנים 1933 ל-1935, הרחיב בירד את הבסיס וקרא לו "אמריקה הקטנה 2". בעידוד הנשיא **רוזוולט**, שהיה אספן בולים נלהב, הקים בירד במקום את סניף הדואר הראשון באנטארקטיקה.

מכתב שנשלח בינואר 1935 ממשלחת המחקר השנייה של בירד. המכתב מבויל בבול אמריקאי שהונפק לכבוד משלחת המחקר, והוא נושא חותמת של הבסיס "אמריקה הקטנה". משלוח מכתבים כאלה סייע במימון הוצאותיה של משלחת המחקר.

תחנת המחקר סן מרטין

תחנת המחקר של בירד לא הייתה הראשונה ביבשת. עוד בשנת 1903 הקימה ארגנטינה תחנת מחקר בשם "בסיס אורקאדאס" – תחנה הפעילה ברציפות עד היום. ב-1951 הקימה ארגנטינה גם תחנת מחקר מטאורולוגית בשם "סן מרטין".

אחת מתחנות המחקר החשובות ביותר הפועלות באנטארקטיקה היא תחנת מוסון, על שם הגיאולוג האוסטרלי **דאגלס מוסון**. מוסון היה חבר בכמה

משלחות מחקר לאנטארקטיקה בתחילת המאה העשרים ובשנת 1929 הנהיג את המשלחת המשותפת הבריטית-אוסטרלית-ניו זילנדית. משלחת זו הובילה להיווצרותה של הטריטוריה האנטארקטית האוסטרלית. תחנת מוסון היא הבסיס האוסטרלי הראשון והעיקרי ביבשת, והיא משמשת גם כאתר תיירות.

חותמת של המשלחת המשותפת הבריטית, אוסטרלית, ניו זילנדית, 1931-1929.

בשנת 1959, השנה הגיאופיזית הבין-לאומית, התכנסו נציגי 12 המדינות הפעילות באנטארקטיקה בעיר וושינגטון וניסחו את אמנת אנטארקטיקה, שנכנסה לתוקף ב-23 ביוני 1961. האמנה מסדירה את היחסים הבין-לאומיים ואת הריבונות על אנטארקטיקה ומתווה את הכללים לשימור משאבי החיים ברחבי היבשת. האמנה גם מסדירה את ניהול הדיג בים, כדי למזער את הפגיעה בשרשרת המזון האנטארקטית. הנושא חשוב במיוחד ביחס לדיג החסילונים (שרימפס בלע"ז), שהם מקור המזון העיקרי של הפינגווינים. כיום חתומות על האמנה 52 מדינות.

תום השנה הגיאופיזית – חותמת אירוע על גבי בול בלתי משווק של הטריטוריה הצרפתית באנטארקטיקה

אנטארקטיקה כיום

בשנים האחרונות חלה, כאמור, עלייה ניכרת בתיירות לאנטארקטיקה. חוץ מהתיירים, שבאים רק לימים בודדים, אין תושבים באנטארקטיקה. האנשים היחידים הנשארים שם לאורך זמן הם הצוותים של תחנות המחקר השונות, אשר מספרן כיום יותר מארבעים.

החור בשכבת האוזון מעל אנטארטיקה

בתחילת שנות ה-80 של המאה העשרים זוהתה הידלדלות של שכבת האוזון מעל לאנטארקטיקה. גודלו של החור בשכבת האוזון מעל אנטארקטיקה הוערך בשנת 2003

ב-28 מיליון קילומטרים רבועים – פי 1,200 לערך משטחה של ישראל. שכבת האוזון משמשת מעין "גג תרמי" המגן על העולם, ובזכותה נשמרות טמפרטורות נמוכות באנטארקטיקה. הפגיעה בשכבת האוזון וההתחממות הגלובלית שאנו חווים גורמים לקרח להפשיר ולקרר חונים לנוע באוקיינוס סביב אנטארקטיקה. בשנת 2000 התנתק ממדף הקרח רוס קרחון ענק של כ-2,500 קילומטרים רבועים ונסחף באופן עצמאי תוך שהוא חוסם את זרמי המים באוקיינוס.

אליעזר שחר אוסף בולים בנושאים "פינגווינים" ו"אנטארקטיקה". כתובתו
eliezers@rafael.co.il למשלוח תגובות:

לא קיבלת את נושאונט?

נושאונט, העיתון הבולאי המקוון הראשון בשפה העברית, מופץ ארבע פעמים בשנה. חברי איל"ת זכאים לקבל אותו ללא תשלום, אולם לצורך הפצת נושאונט אנו זקוקים לכתובת הדואר האלקטרוני (e-mail) שלכם.

כתובתכם תשמש את ועד האגודה ואת העורכים לצרכי פעילות האגודה בלבד, ולא ייעשה בה כל שימוש אחר. פנו אלינו עוד היום לכתובת noson.ed@gmail.com, וגם אתם תקבלו את נושאונט. נשמח גם לשלוח לכם גליונות קודמים, על פי בקשה.

מלחמת האזרחים האמריקאית – חלק ראשון שמוליק כהן

מלחמת האזרחים בארצות הברית הייתה האירוע הטראומטי ביותר בהיסטוריה האמריקאית. על פי הערכות נע מספר ההרוגים בין 680,000 ל-800,000 איש, בעוד שהאוכלוסייה בכללותה מנתה כ-31 מיליון איש. רק לשם השוואה, מספר ההרוגים האמריקאים בשתי מלחמות העולם ביחד עמד על כ-533,000 איש. המלחמה עיצבה את דמותה של ארצות הברית, כך שמדובר באירוע שקשה להפריז בחשיבותו.

השלטון הפדרלי מול המדינות הבודדות

ג'פרסון (מימין) והמילטון עמדו משני צידי המתרס בוויכוח על תפקידו של הממשל הפדרלי.

ארצות הברית היא פדרציה של מדינות, ומיום היווסדה התחבטו האמריקאים בשאלת היחס בין המדינות השונות לבין הממשל הפדרלי. האם לשלטון הפדרלי עליונות על המדינות המרכיבות את האיחוד? האם צריך ממשל פדרלי חזק, או שממשל כזה יסכן את החירות האישית של האזרח?

הנשיא השלישי של ארצות הברית, **תומאס ג'פרסון**, תמך

בהגבלת כוחה של הממשלה הפדרלית. הוא חשש שלאחר שזכו בעצמאות מהממשל הבריטי, ממשלה פדרלית חזקה פשוט תתפוס את מקומם של הבריטים בדיכוי האזרחים. יריבו המובהק (ומי שגישתו ניצחה בסופו של דבר) היה **אלכסנדר המילטון**, שראה לנגד עיניו ממשל פדרלי משמעותי, הכולל בנק מרכזי חזק, צבא ומוסדות פדרליים נוספים רבי עוצמה. היום נראה מובן מאילו שלמדינה בכלל ולארצות הברית

בפרט יהיו צבא ובנק מרכזי, אך במאה ה-18 גם השיטה הדמוקרטית וגם הפדרציה היו בבחינת חידושים חסרי תקדים. רבים חששו שכלים חזקים בידי הממשל הפדרלי עלולים לערער את חירות האזרחים.

הצבא הקונטיננטלי

אחד הגופים שהיו במוקד ויכוח זה היה הצבא האמריקאי. במהלך מלחמת העצמאות פיקד **ג'ורג' וושינגטון** על "הצבא הקונטיננטלי" אשר מנה בשיאו כ-30,000 לוחמים. בשנות השמונים של המאה ה-18, לאחר שהושגה העצמאות האמריקאית, פורק הצבא הקונטיננטלי. בתחילה הוקם "צבא לימי שלום" שמנה כמה מאות חיילים, אך בשל המלחמות באינדיאנים, ומאוחר יותר כנגד ספרד ובריטניה, הבינו האמריקאים שעליהם להחזיק צבא באופן קבוע.

היחס אל הצבא באותם זמנים היה שונה מהיחס שאנו מכירים כיום: התפיסה הכללית הייתה שהעיסוק הצבאי אינו מקצוע ייחודי ולכן אינו דורש הכשרה או התמחות. כל אזרח אמריקאי יכול למלא תפקידים צבאיים על סמך ניסיונו האזרחי. כשם שאזרח חסר ניסיון פוליטי יכול להיבחר לכל תפקיד פוליטי (כולל תפקיד הנשיא), כך כל אזרח יכול להתמנות לכל תפקיד צבאי. לא מעט פוליטיקאים בכירים, חסרי כל ניסיון צבאי, מונו עקב גישה זו לתפקידים בכירים בצבא. הדבר היה נכון גם לתקופת מלחמת האזרחים. זאת אחת הסיבות שהמלחמה נוהלה בחוסר מקצועיות קיצוני, עד כדי כך, שהפילדמרשל **הלמוט קארל פון מולטקה**, מפקד הצבא הפרוסי באותם ימים, קבע שאין מה ללמוד ממלחמת האזרחים, משום שמדובר ב"מלחמה בין אספסוף אחד לאספסוף אחר".

שאלת העבדות

הקולות הראשונים נגד העבדות נשמעו בארצות הברית עוד לפני מלחמת העצמאות האמריקאית, כאשר שלוש עשרה המדינות הראשונות של ארצות הברית היו מושבות בריטיות. מורה בשם **אנתוני בנזט** פרסם מאמרים בגנות העבדות כבר בשנת 1750. ב-1775 הוא הקים את "האגודה לביטול העבדות בפנסילבניה", אשר בהמשך עמד בראשה **בנג'מין פרנקלין**. בימי מלחמת העצמאות האמריקאית הודיע מושל וירג'יניה, **ג'ון מארי**, שכל עבד שיצטרף לצבא וילחם למען ארצות הברית, ישוחרר. כ-1,500 עבדים הצטרפו לכוחותיו עקב ההכרזה הזאת. כ-20,000 עבדים ניצלו את המלחמה על מנת לברוח משטח שבשליטת הבריטים אל שטחים אמריקאים, וכך זכו בחירותם.

חתמת החוקה האמריקאית. גלוית מרב.

ב-1787 התכנסה בפילדלפיה ועידת החוקה האמריקאית. נושא העבדות עלה על שולחן הדיונים במהלך הוועידה, אך החוקה לא כללה אישור של העבדות או איסור עליה. באי הוועידה הבינו שהתייחסות מפורשת של החוקה לעבדות, בין אם לחיוב ובין

אם לשלילה, תגרום לפרישה של חלק מהמדינות, ולכן העדיפו לחמוק מהנושא. למרות זאת החוקה האמריקאית התייחסה לעבדות באופן עקיף, ודווקא בחיוב. הסעיף בחוקה שדן בייצוג המדינות באופן יחסי לגודל האוכלוסייה שלהן, קבע שיש לספור את האנשים החופשיים ולהוסיף שלוש חמישיות כנגד כל אדם אחר. לכול היה ברור, ש"האדם האחר" הוא עבד.

התומכים הנלהבים ביותר בהמשך העבדות היו נציגי המדינות הדרומיות. הסיבה לכך הייתה כלכלית: הצפון היה מתועש יותר, והחוות שבו היו חוות משפחתיות קטנות, שלא נזקקו לידיים עובדות רבות. לעומת זאת כלכלת הדרום הייתה מבוססת על חוות ומטעים גדולים, שנזקקו לעשרות, ואף למאות ואלפי ידיים עובדות. כתוצאה מכך עוד לפני פרוץ המהפכה האמריקאית היה מספר העבדים בצפון נמוך משמעותית, הן אבסולוטית והן באופן יחסי, מאשר בדרום. למרות זאת, בשנות החמישים של המאה ה-18 רוב הצפוניים ראו בעבדות משהו טבעי, ממש כמו זכותו של המלך לשלוט על נתיניו. המהפכה האמריקאית הדגישה ערכים חדשים של שוויון וחירות, הסותרים לחלוטין את העבדות. בהשפעת המהפכה ובהיעדר אינטרסים כלכליים סותרים, הרעיון לביטול העבדות צבר במשך השנים יותר ויותר פופולריות בצפון.

"בים לבן קבוצת שחורים קוטפת, בשדה כותנה קוטפת כל היום". גלויה פרטית (האסורה בתצוגה תחרותית) משנת 1911, ובה נראה קטיפת כותנה בשדות ג'ורג'יה, בדרום ארצות הברית.

לעומת זאת בדרום, שכלכלתו התבססה על עבדות, התמיכה בהמשך הסדר הקיים לא התערערה. לקראת סוף המאה ה-18 המציא **איליי ויטני** את המנפטה (מכונה המפרידה את סיבי הכותנה מהזרעים), ובכך הוזיל מאוד את מחירי יצור הטקסטיל ויצר עלייה של מאות אחוזים בביקוש לכותנה. החוואים בדרום הגדילו מאוד את חוות הכותנה, ובעקבות זאת עלה הביקוש לידיים עובדות בקטיפת הכותנה, כלומר לעבדים.

גידול הכותנה בדרום ארצות הברית סיפק שני שלישים מצריכת הכותנה העולמית, ואנשי הדרום היו משוכנעים שהעולם לא יאפשר למדינות הצפון לפגוע בגידול הכותנה.

פשרת מיזורי

נחזור להמשך הוויכוח על העבדות. למרבית משתתפי ועידת החוקה בפילדלפיה היה ברור שהמילה אחרונה בנושא העבדות לא נאמרה ושהוויכוח ימשיך ללוות את ארצות הברית בשנים הבאות. בשנת 1803 רכשה ארצות הברית שטח ענק מצרפת. השטח שנרכש כמעט והכפיל את שטח ארצות הברית דאז, והוא מהווה 23% משטח ארצות הברית של ימינו. עסקה זו קרויה בשם "רכישת לואיזיאנה", אך המדינה לואיזיאנה אשר בדרום ארצות הברית היא רק חלק קטן מהשטח שנרכש, אשר כולל כיום לא פחות מ-15 מדינות ארצות הברית (מהן אחדות נכללות בשלמותן בשטח זה, ואילו אחרות – רק בחלקן).

רכישת לואיזיאנה

השטח שנרכש אומנם הפך לטריטוריה אמריקאית, אך רק כעבור כמה שנים הוא חולק למדינות. בשנת 1820 ביקשה מיזורי, שהוקמה על חלק מאותה טריטוריה, להצטרף לאיחוד כמדינה. באותו הזמן עמד מספר המדינות בארצות הברית על 22, והיה שוויון מוחלט בין מספר המדינות המתירות עבדות לבין מספר המדינות האוסרות עליה (11 מכל סוג). צירופה של מיזורי היה מפר את האיזון בין תומכי העבדות למתנגדיה בסנאט, משום שהסנאט כולל שני נציגים מכל מדינה ללא תלות בגודלה. גם כאן הגיעו לפשרה, הקרויה "פשרת מיזורי": לאיחוד צורפו שתי מדינות, מיזורי כמדינה שבה מותרת העבדות, ומיין, שפוצלה ממסצ'וסטס, כמדינה ללא עבדים. כך נשמר האיזון בסנאט בין תומכי העבדות למתנגדיה. נוסף על כך, הוחלט שבחלק של הטריטוריה החדשה הנמצא דרומית לקו הרוחב $36^{\circ}30'$ תותר העבדות, אך בחלק שנמצא צפונית לקו זה היא תיאסר. מדינת מיזורי עצמה, הנמצאת צפונית לקו, הוחרגה מכלל זה, והעבדות הותרה בה. הקונפליקט בין מתנגדי העבדות לתומכיה נדחה פעם נוספת.

פשרת 1850

בשנת 1835 פרשה טקסס ממקסיקו והכריזה על עצמאותה. בחוקה שלה היא התירה בצורה מפורשת את העבדות. כעבור עשר שנים היא הצטרפה לארצות הברית. שלוש שנים לאחר מכן התקבלה ויסקונסין לאיחוד, ושוב נוצר איזון בין מדינות חופשיות למדינות תומכות עבדות. מקסיקו, שראתה בטקסס מחוז שלה, הכריזה מלחמה על ארצות הברית. במלחמה זו היא הפסידה לא רק את השטח של טקסס, אלא שטחים נרחבים בדרום

קליפורניה הצטרפה לאיחוד ב-1850.

מערב ארצות הברית של היום. קליפורניה, שהייתה חלק מהשטח שנכבש במלחמה, ביקשה כעת להצטרף לאיחוד כמדינה ללא עבדים. הדרום התנגד לכך, משום שחשש מרוב של מדינות המתנגדות לעבדות. בסופו של דבר נוסחה שוב פשרה בעלת 5 סעיפים (פשרת 1850):

1. קליפורניה התקבלה כמדינה חופשית, ללא עבדות.
2. שטחה של טקסס קוצץ לטובת הטריטוריה של ניו מקסיקו.
3. נאסר סחר עבדים במחוז קולומביה, אך לא נאסרה החזקת עבדים במחוז.
4. נקבע שתושבי הטריטוריות שנכבשו ממקסיקו יחליטו בעצמם האם תותר העבדות או תיאסר בתחומי אותן טריטוריות.
5. מתן סיוע לעבד נמלט יחשב לעבירה פדרלית, גם במדינות שהעבדות אסורה בהן, ותחול חובה לסייע לבעליו של עבד נמלט לקבל אותו חזרה לרשותו.

הפשרה, ובעיקר הסעיף האחרון שבה, עוררה זעם אדיר בקרב מתנגדי העבדות. עד לפשרה זו מתנגד עבדות שחי במדינה צפונית היה רחוק מאות ואולי אפילו אלפי קילומטר ממדינה אשר התירה עבדות, ולנושא העבדות לא הייתה נגיעה לחיי היום-יום שלו. כעת, אם הוא ייתקל בעבד נמלט ויעז לתת לו כוס מים, הוא יהפוך לעבריין. באותה מידה דרש החוק משוטרי המתנגד לעבדות להסגיר עבד נמלט לבעליו. הפשרה אמנם הצליחה לעבור בבית הנבחרים ובסנאט האמריקאיים, אך בפועל גרמה להגברת המתח בין מתנגדי העבדות לתומכיה. אחת התוצאות של מתח זה הייתה הקמתה בשנת 1854 של מפלגה פוליטית חדשה, המפלגה הרפובליקנית, אשר ההתנגדות לעבדות הייתה אחד מעיקריה.

הארייט ביצ'ר סטואו

בשנת 1852 פרסמה הסופרת האמריקאית **הארייט ביצ'ר סטואו** את הספר "אוהל הדוד תום", שתיאר באמפתיה את חייהם הקשים של העבדים. הספר הפך לרב מכר וסייע למתנגדי העבדות להסביר את עמדתם. לפי אחת האנקדוטות, כאשר פגש **לינקולן** את סטואו הוא אמר לה "אז זוהי האישה הקטנה שהחלה את המלחמה הגדולה". לפי הסיפור ענתה לו הסופרת "לא אני כתבתי את הספר, אלוהים הכתיב לי אותו, אני רק רשמתי מפיו".

החזית המשפטית

גם במישור המשפטי חלו תמורות שהעלו את המתיחות בין תומכי העבדות ושולליה. בשנת 1857 הסתיימה פרשת **דרד סקוט** בתבוסה משפטית קשה לשוללי העבדות. דרד סקוט היה עבד שחור שנלקח על ידי אדונו למינסוטה, שהייתה מדינה חופשית, שם הם שהו ארבע שנים. לאחר מכן עברו למיזורי, שכאמור הייתה מדינה שבה העבדות מותרת. לאחר מות אדונו פנה סקוט לבית המשפט וטען שבשל העובדה שהוא שהה ארבע שנים באזור שבו העבדות אינה חוקית, הרי שמבחינה חוקית עבדותו נפסקה, ויש לשחררו. בית המשפט קיבל את טענתו והורה לשחרר אותו, אולם בית המשפט העליון של מיזורי הפך את ההחלטה על פיה.

סקוט ערער לבית משפט פדרלי, וערעורו הגיע עד לבית המשפט העליון, ושם דן בערעור נשיא בית המשפט העליון של ארצות הברית **רוג'ר טוני**. בפסק דין תקדימי קבע טוני, שדרד סקוט הוא רכוש ולא אדם, ולכן אין לו כלל זכות עמידה בבית המשפט העליון. כמו כן, דחה בית המשפט גם את הטענה שהשהייה בטריטוריה ללא עבדים משנה את הסטטוס החוקי של העבד, משום שהעבד כפוף לחוק של מדינת האדון שלו, ולא לחוק של המדינה שהוא נמצא בה. בית המשפט אף הגדיל לעשות וקבע שפשרת מיזורי משנת 1820 אינה חוקית, משום שהיא סותרת את התיקון החמישי של החוקה, המגן על זכות הקניין. אגב, סקוט עצמו נקנה לבסוף על ידי המשפחה שאצלה הוא נולד כעבד ושוחרר על ידה. הוא נפטר משחפת כשנה לאחר שחרורו.

נשיא בית המשפט העליון
רוג'ר טוני. בול הכנסה.

בחירות 1860

בבחירות לנשיאות ארצות הברית שנערכו ב-6.11.1860 היו ארבעה מועמדים בולטים לתפקיד. **ג'ון בל** רץ מטעם "מפלגת האיחוד החוקתי", אשר לא קבעה עמדה בשאלת העבדות. המועמד מטעם המפלגה הרפובליקנית היה אברהם לינקולן, מתנגד חריף לעבדות. המפלגה הדמוקרטית תמכה ב**סטיבן דאגלס**, סנטור מאילינוי, מתומכי העבדות, אשר שנתיים קודם לכן ניהל סדרת ויכוחים פומביים בשאלה זו מול לינקולן. נציגי הדרום במפלגה ראו בדאגלס דמות מתונה מדי, והם העמידו כמועמד נוסף את סגן הנשיא **ג'ון ברקנירדג'**.

דיון פומבי בנושא העבדות בין לינקולן לדאגלס ב-1858.

בבחירות זכה לינקולן במעט פחות מ-40% מקולות הבוחרים, יותר מכל מועמד אחר. אומנם מדובר בהרבה פחות מרוב מוחלט, אבל בשיטת הבחירות האמריקאית זהו נתון שאין לו חשיבות רבה. במועצת האלקטורים, לעומת זאת, זכה לינקולן בניצחון מוחץ – 180 קולות מתוך 303 – ובכך הפך להיות הנשיא הראשון מטעם המפלגה הרפובליקנית.

כיום נהוג שהנשיא הנבחר מתחיל את כהונתו בינואר, אך באותם ימים התקיימה השבעת הנשיא רק במרץ. כבר בדצמבר 1860, עוד בטרם נכנס לינקולן לתפקידו, הכריזה קרוליינה הדרומית על פרישתה מארצות הברית. בעקבותיה הודיעו על פרישה גם מיסיסיפי, פלורידה, אלבמה, ג'ורג'יה, לואיזיאנה וטקסס. שבע המדינות הפורשות הודיעו כבר בפברואר 1861 על הקמת "קונפדרציית המדינות של אמריקה" ובחרו את **ג'פרסון דייוויס** לנשיאם. הקונפדרציה אימצה חוקה הדומה מאוד לחוקת ארצות

הברית, אך עם כמה הבדלים, שהמשמעותי ביניהם הוא כמובן ההגנה על הזכות להחזיק עבדים. בשלב זה עדין נותרו באיחוד מדינות אחדות בדרום שהתירו עבדות. הנשיא היוצא **ג'יימס ביוקן**, שכמובן המשיך לתפקד כנשיא עד להשבעת לינקולן, לא עשה דבר כדי למנוע את הפרישה והשאיר את הטיפול בנושא ללינקולן.

הגהת מטבעת לבול של הקונפדרציה עם דיוקנו של הנשיא ג'פרסון דייוויס. מאוסף יורם לוביאניקר.

כאשר הושבע לינקולן לתפקידו, בתחילת חודש מרץ, הוא ניסה לפייס את תומכי העבדות והבהיר שאין בכוונתו לבטל את העבדות, אלא להסתפק במניעת התפשטותה למדינות חופשיות. סביר להניח, שלינקולן הבין ששבע המדינות הפורשות לא יחזרו לאיחוד, והנאום נועד לאזני המדינות המתירות עבדות שטרם פרשו מהאיחוד. כמו כן, הוסיף לינקולן שאין ברצונו לפלוש לשבע המדינות הפורשות, אך הוא מתכוון להגן

על הרכוש הפדרלי הנמצא בתחומן וכן על גביית המיסים מאותן מדינות. המשפטים האחרונים נשמעים כסוג של סתירה. סביר להניח שאיש, כולל לינקולן עצמו, לא חשב לרגע שהקונפדרציה תמשיך להעביר מיסים לארצות הברית או שתאפשר לצבא ארצות הברית גישה למצודות הצבאיות הנמצאות בשטחה. הסיבה למדיניות זו הייתה רצונו של לינקולן שהירייה הראשונה במלחמה תיירה מצד מדינות הדרום.

תוכניתו זאת של לינקולן הצליחה. הירייה הראשונה במלחמת האזרחים נורתה על ידי הדרום לעבר מבצר פורט סאמטר – מצודה שנבנתה על אי מלאכותי קרוב לנמל צ'רלסטון שבקרוליינה הדרומית. המבצר אויש ב-68 חיילים של ארצות הברית. אנשי הקונפדרציה צרו על המבצר ודרשו מהחיילים לפנות אותו בדרכי שלום. לינקולן הודיע שבכוונתו לשלוח למצודה אספקה, וכך ב-12.4.1861 החלה הפגזה בת 34 שעות של כוחות הקונפדרציה על המצודה, שלאחריה הודיעו חיילי ארצות הברית על כניעתם. באופן מוזר, איש לא נהרג מההפגזה, וההרוג היחידי בפרשה נהרג מירי טקסי של התותח, כאשר הורד דגל ארצות הברית מהתורן. למרות זאת, הפכה כעת מלחמת האזרחים לעובדה מוגמרת, ועל כך בחלקו השני של המאמר.

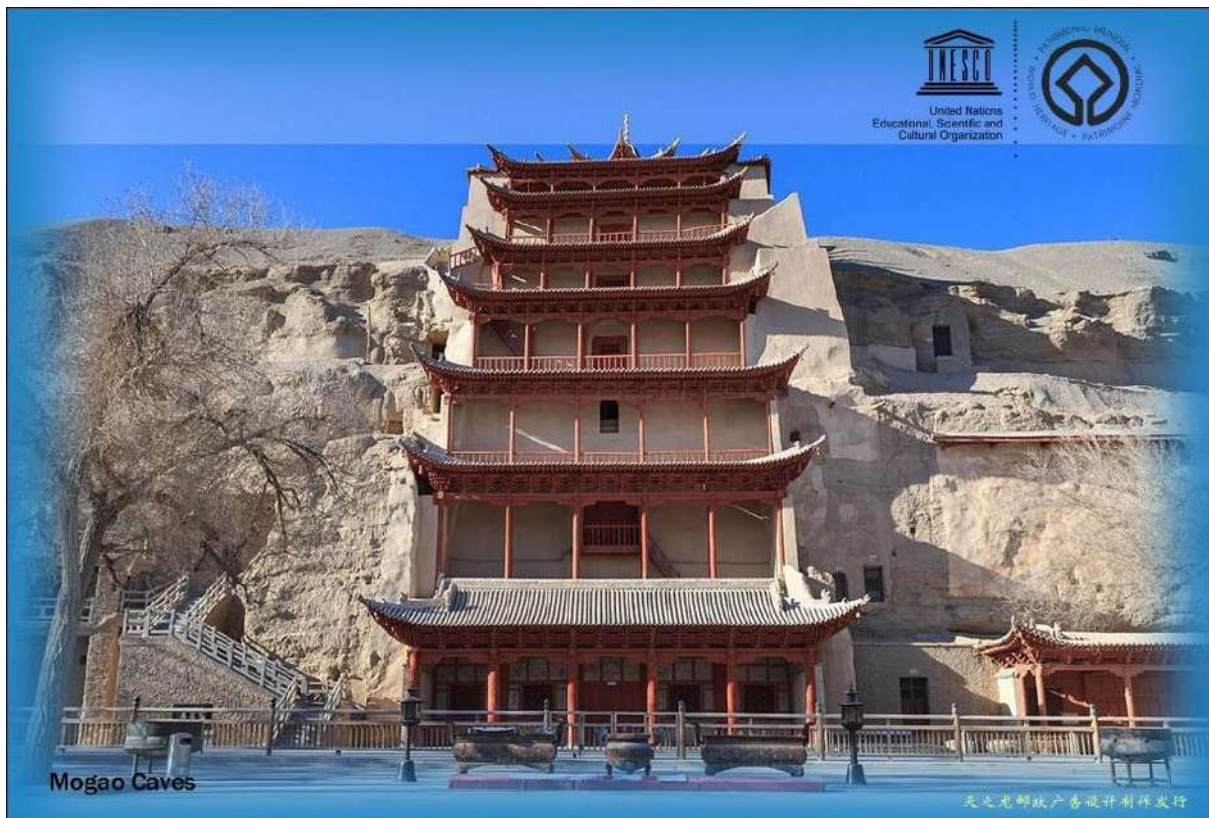
פורט סאמטר

שמוליק כהן הוא איש מחשבים, מורה דרך וחובב היסטוריה האוסף בולים בנושא הסכסוך הישראלי-ערבי. כתובתו למשלוח תגובות: shmulikc1204@gmail.com

מערות אלף הבודהות

משה ביאלי

כמעט בכל רחבי העולם אפשר למצוא ציורים על קירות של מערות ועל גבי סלעים מהתקופה הפרהיסטורית. ציורים אלה, אשר המוקדמים שבהם הינם בני 44,000 שנה (ראו מאמרי ב"נושאונט" מספר 55), שימשו דרך ביטוי לאדם הקדמון וציינו שלב חשוב בהתפתחותו של המין האנושי. כמה מאמרים שפרסמתי במהלך השנים ב"נושאונט" עסקו באומנות הפרהיסטורית בציורי מערות. יחד עם זאת, קיימים גם אתרים אשר בהם ציורי מערות מתקופה מאוחרת יותר, הרבה לאחר המצאת הכתב. המאמר הנוכחי עוסק באתר ציורי המערות המאוחרים החשוב ביותר.

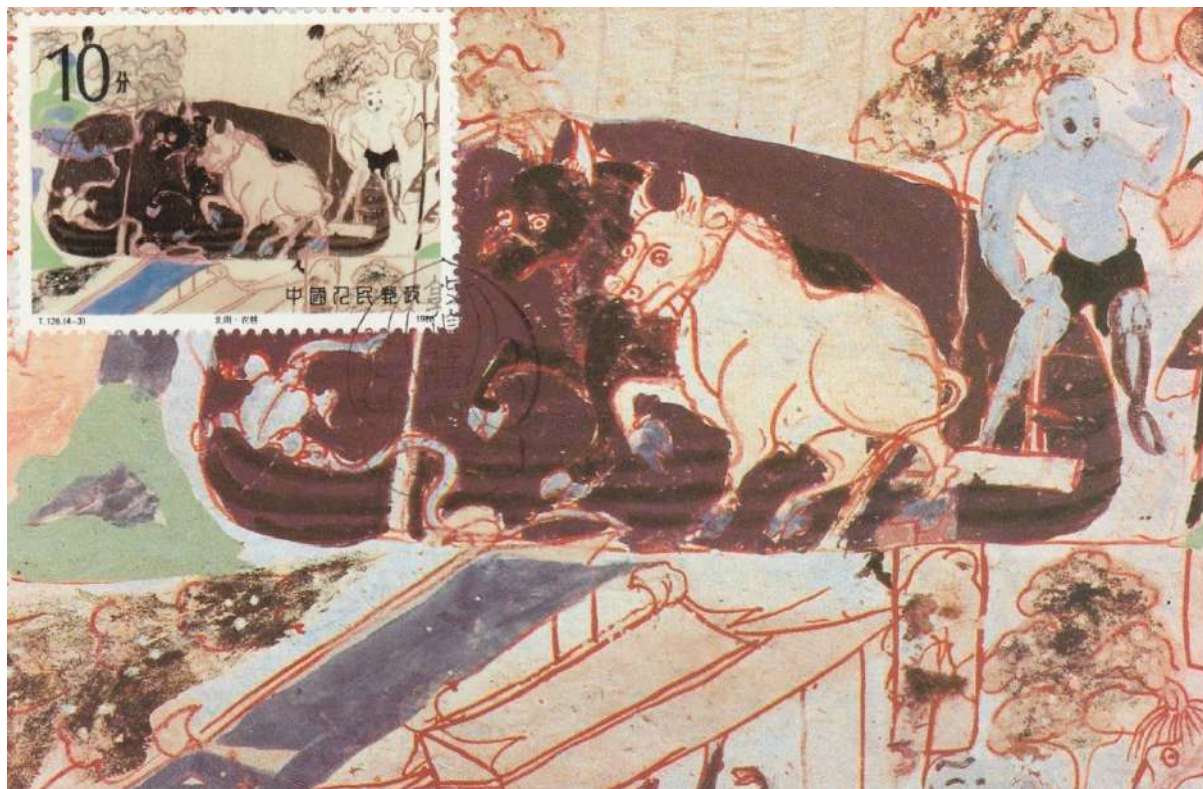
הכניסה למערות מוגאו. דבר בולים סיני.

מערות מוגאו, המכונות גם "מערות אלף הבודהות", חצובות על גבי מצוק הנמצא בצפון מערב סין, על דרך המשי המחברת את סין למרכז אסיה ומשם לאירופה. האתר התגלה בראשית המאה העשירית, ובמהלך השנים נחשפו בו 735 מערות בחמש קומות. 248 מהן שימשו למחייה ולמדיטציה של הנזירים הבודהיסטים שחיו במקום ואף לקבורתם. במערות האחרות, 487 במספר, נתגלו 45,000 מטרים מרובעים של ציורי קיר, כ-2,000 פסלים וחפצי קודש בודהיסטים וכן מגילות עם כתבי יד. בשנת 1987 הכריז ארגון אונסק"ו על מערות מוגאו כאתר מורשת עולמי.

מבחינת תפוצה, הבודהיזם הוא הדת הרביעית בגודלה בעולם כיום, ומספר המאמינים בו נאמד בכ-500 מיליון איש, מהם כ-150 מיליון בסין בלבד. הדת מבוססת על תורתו של **גאוטמה בודהה**, שחי ולימד בהודו במאה השישית או החמישית לפני הספירה.

הבודהיזם מדגיש את דרכו האינדיווידואלית של האדם להגשמה ואת הפחתת הסבל האנושי של הפרט, וזאת ללא מעורבות אלוהית או כוח עליון חיצוני אחר. הקיסר ההודי **אשוקה** הפיץ את הבודהיזם, וכך הגיעה הדת לסין במאה השלישית לפני הספירה.

לפי כתבי היד שהתגלו במערות מוגאו, החלו נזירים בודהיסטים לחצוב את המערות בשנת 366 לספירה. האתר היה פעיל במשך כ-1,000 שנה עד למאה ה-14, ואז נעצרה הבנייה בעקבות דעיכה במעמדו של האזור. ציורי הקיר במערות נצבעו על ידי עולים לרגל שעברו באזור. הם נועדו לסייע לביצוע מדיטציה וכן להעביר מידע על האמונות הבודהיסטיות לאוכלוסייה שלא ידעה קרוא וכתוב.

פרסקו ממערת מוגאו ובו מתואר חריש. גלוית מרב.

בניית פגודה בימי שושלת ג'ואו
במאה השישית לפני הספירה.

מה מתואר בציורים שבמערות מוגאו? בחלק מהם נראות פעולות חקלאיות מחיי היום-יום כגון חריש, ציד או הקמת פגודה. לצד נושאים אלו אפשר לראות גם סצנות הלקוחות מחיי היום-יום של הנזירים הטיבטים: תפילות, מדיטציות ונגינה בכלים שונים. באחדים מהציורים מתוארים אירועים היסטוריים שונים, ועל כך ארחיב להלן.

הזכרתי כי מערות אלף הבודהות מצויות לאורך דרך המשי. הציור הבא, המופיע במערה מספר 323, הוא

משנת 700 לספירה לערך. מתואר בו מסעו מערבה של **ג'אנג צ'יאן**, דיפלומט סיני המכונה לעיתים "אבי דרך המשי". צ'יאן חי במאה השנייה לפני הספירה. הוא נשלח על ידי הקיסר // בראש משלחת ובה מאה חיילים אל מרכז אסיה. מטרת השליחות הייתה לחקור את הנעשה באסיה וליצור ברית הגנה כנגד אויביה של סין באותה תקופה, נודים אסייתים הקרויים "שיונגנו". המסע ערך 13 שנים, ובסיומו שב צ'יאן אל הקיסר עם חייל בודד מתוך המאה שנלוו אליו. הוא נכשל במשימה לכרות בריתות עם מלכי אסיה, אך העביר לקיסר דיווחים מהימנים על הנעשה באזור. מסעו של צ'יאן עודד את קיסרי סין לפתח קשרי מסחר ודיפלומטיה לאורך המסלול שכונה לאחר מכן בשם "דרך המשי".

מסעו של ג'אנג צ'יאן

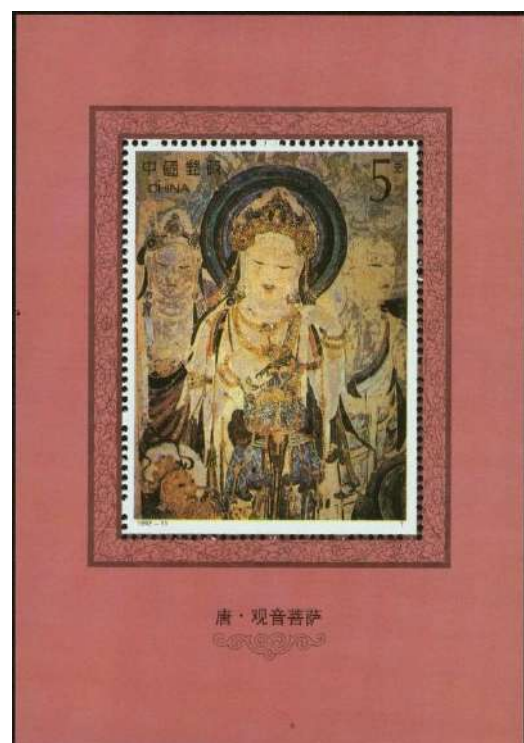

ניצחונו של הגנרל ז'אנג יצ'או על הטיבטים

הנה דוגמא נוספת: מערות מוגאו נמצאות במחוז גאנסו בסין. במאה ה-9 לספירה נחלש כוחה של שושלת טאנג אשר שלטה בסין, ואילו כוחה של טיבט עלה. בשנת 848 פרצה בין שתי המדינות מלחמה על השליטה באזור גאנסו, והסינים תחת פיקודו של הגנרל **ז'אנג יצ'או** זכו לניצחון מכריע. ציור קיר הנמצא במערה מספר 156 ואשר מתוארך למאה התשיעית לספירה (כלומר, זמן קצר לאחר שוך הקרבות) מנציח את ההישג.

רוב הציורים במערות אלף הבודהות קשורים במישרין לאמונה הבודהיסטית. בגיליונית המזכרת הנראית בצד ימין מופיעה דמותה של **אוולוקיטשוורה**, דמות מיתולוגית של בודהיסטוואה – כינוי למי שמתרגל על פי תורת בודהה אך טרם הגיע לנירוונה. אוולוקיטשוורה מגלמת את החמלה של כל הבודהות. והיא חשובה במיוחד בבודהיזם הטיבטי: היא הפטרונית של טיבט, וה**דלאי למה** נחשב לגלגול שלה.

ציור זה של אוולוקיטשוורה מופיע במערה מספר 57. במקור קושטה דמותה בעלי זהב, אך אלו נגנבו במהלך השנים. הציור מתוארך לראשית שושלת טאנג, במאה השביעית לספירה, והוא מעיד על ההשפעה הטיבטית הניכרת באזור.

המבקר במערה מספר 103 יוכל לראות את הציור הבא הלקוח מהמיתולוגיה הבודהיסטית: האיש הנראה בציור הוא **וימאלקירטי**, סוחר עשיר שתמך כספית בגאוטמה בודהה ובחסידיה, אך סירב לאמץ את אורח חייהם הנזירי. על פי הסיפור הוא חלה, אך איש מחסידיו של גאוטמה בודהה לא הסכים לבקר אותו. כאשר ניסה גאוטמה בודהה לרדת לשורש העניין גילה כי כל חסידיה התעמתו בעבר עם וימאלקירטי והתקשו למצוא מענה פילוסופי ראוי לטיעוניה. הסיפור כולו הופך לדיון פילוסופי (קצת בדומה לספר "איוב" בתנ"ך). לבסוף מוליך גאוטמה בודהה את חסידיה אל ביתו של וימאלקירטי, ושם הם מתדיינים איתו עד לסוף הטוב הצפוי.

וימאלקירטי עורך דיון פילוסופי עם גאוטמה בודהה

סיפורים בודהיסטיים נוספים המופיעים על קירות המערות, וכן על בולים, כוללים את הסיפור על הצבי בעל תשעת הצבעים, הנחשב לגלגול מוקדם של גאוטמה בודהה, ואת הסיפור על אודות חמש מאות השודדים, המופיע בקיר המערבי של מערה מספר 285.

הסיפור על חמש מאות השודדים.

הצבי בעל תשעת הצבעים. ציור מהמאה החמישית.

ציורי הקיר במערות מוגאו הם מתקדמים הרבה יותר מאשר האומנות הפרהיסטורית, אך הסיפור שלהם משלים את נושא ציורי המערות. לא בכדי הוכרו מערות אלף הבודהות כאתר מורשת עולמית. הציורים המופיעים על קירותיהן מנציחים את התרבות הבודהיסטית ואת ההיסטוריה של תקופה בת אלף שנים, מהמאה הרביעית ועד המאה ה-14 לספירה. במהלך השנים הנפיקה סין בולים מספר המוקדשים לציורים אלה, ומאמר זה מספק אך טעימה מהם.

משה ביאלי אוסף, מלבד ציורי מערות, גם פריטים בולאיים בנושא התנ"ך באומנות. כתובתו למשלוח תגובות: biali.moshe@gmail.com

בין מזרח למערב

אספני הבולים אוהבים מעטפות "מלוכלכות" – כאלה שיש עליהן חותמות שונות ומשונות, הערות בכתב ידם של פקידי הדואר ורמזים המעידים על הנתבי הפתלתל שבו הועברה המעטפה עד אשר הגיעה ליעדה הסופי. שימוש באמצעי תחבורה מיוחד או בנתיב דואר חריג הוא יתרון גדול מנקודת מבטו של האספן, ואם אפשר לזהות את השולח או את המכותב ומתברר שמדובר באדם מפורסם, אזי גם ההיסטוריון החבוי בכל אספן בא סיפוקו.

המעטפה שבה מתמקד המאמר כוללת את כל היתרונות שאפשר לצפות להם מפריט של תולדות הדואר. היא מספקת הצצה לקשרים החברתיים של חוגי השלטון הבריטי בארץ ישראל, מעידה על ההתלבטות בין שימוש בשירות דואר מהיר ויקר לבין החיסכון הכרוך בשירות השגרתי והאיטי ומתעדת את ההשפעה של המצב הביטחוני הרעוע במזרח התיכון על פעילות שירותי הדואר באזור.

מי שלח את המכתב?

העלמה **פרנסס אמילי ניוטון** נולדה באנגליה בשנת 1871 והגיעה לארץ ישראל כמיסיונרית בגיל 18. היא הפעילה ביפו בית חולים לטובת האוכלוסייה המקומית באמצעות תרומות שגייסה באנגליה. בשנת 1909 רכשה בית גדול במרומי הכרמל ועברה להתגורר בחיפה. ביתה הפך למרכז חברתי לחברה הגבוהה בחיפה, דבר שאפשר לה לאסוף מידע מן הקצינים הטורקים שהתארחו אצלה ולהעבירו לידי הבריטים. בזמן מלחמת העולם הראשונה שהתה ניוטון באנגליה, אך בשנת 1918 חזרה לחיפה ולפעילותה החברתית. היא קשרה קשרים הדוקים עם האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל, פעלה רבות לקידום האינטרסים הערביים מול השלטון הבריטי והתנגדה בחריפות לפעילות הציונית בארץ ישראל. הזדהותה של ניוטון עם העולם הערבי הייתה מוחלטת, והיא לא היססה להתנגד בתקיפות למדיניותו של הנציב העליון בארץ ישראל. בחודש אוקטובר 1938 הגדישה ניוטון את הסאה ולכן גורשה על ידי הבריטים מארץ ישראל.

בתחילת שנות העשרים עדיין הייתה ניוטון חביבתם של אנשי הממשל הבריטי. המועדון החברתי שהתגבש סביב ביתה כלל, מטבע הדברים, גם את הקצינים הבריטים שהוצבו בחיפה כחלק ממנגנון השלטון של ממשלת המנדט, וכאשר קצינים אלו הועברו מעת לעת בין ארצות המזרח התיכון, שמרה עימם ניוטון על קשר מכתבים. ב-10 באוגוסט 1925 שלחה ניוטון מכתב לאחד ממכריה הקצינים, שהועבר לזמן קצר מחיפה לבגדד. כדי להבטיח שהמכתב אכן יגיע לידי לפני שיועבר שוב למקום אחר, רשמה ניוטון בפינה העליונה של המעטפה את ההנחיה לשלוח את המכתב באמצעות שירות הדואר היבשתי (By Overland Mail).

מה הוא שירות הדואר היבשתי?

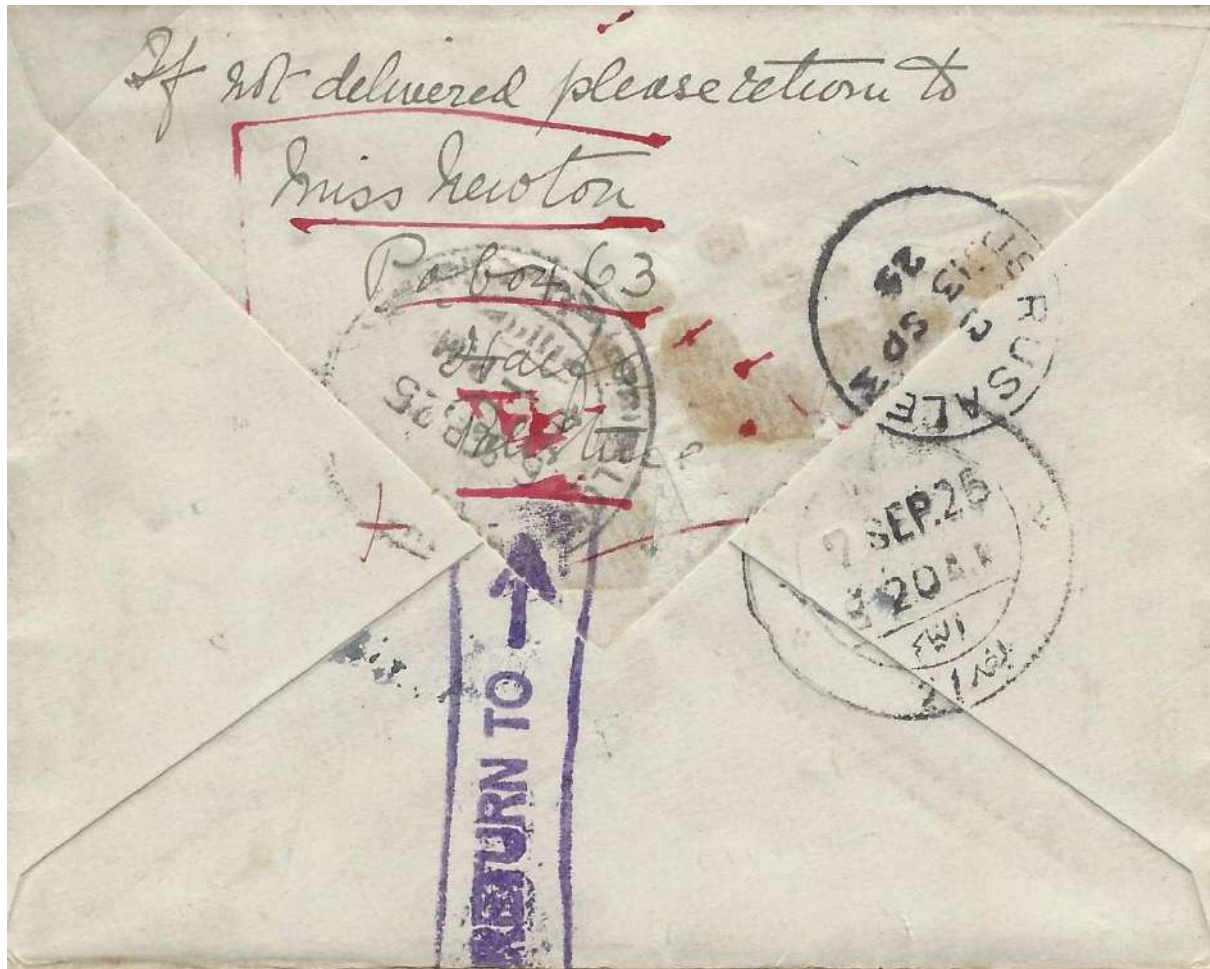
במשך מרבית ההיסטוריה נחשב השטח המדברי שממזרח לדמשק לאזור עוין וכמעט בלתי ניתן למעבר. הדרך המסורתית מעירק לארץ ישראל ולמצרים עקפה את השטח הזה ועברה מן העיר בגדד לכיוון צפון מערב, לאורך נהר הפרת, עד חלב שבצפון סוריה ומשם דרומה לאורך חוף הים התיכון. דרך זו הייתה ארוכה ומסוכנת, והובלת דברי הדואר הייתה יקרה מאוד ונמשכה זמן רב. במאה ה-19, בעקבות חפירת תעלת סואץ ומיסוד שירותי הספנות מבריטניה להודו ולמפרץ הפרסי, הועדפה העברת דברי הדואר בין ארץ ישראל לעירק באמצעות הנתיב הימי. המכתבים הובלו למצרים ושם הועמסו על ספינה שהקיפה את חצי האי ערב והפליגה במעלה נהר החידקל אל העיר בגדד.

צידה הקדמי של המעטפה

בשנת 1919 ייסדו האחים **נורמן ולרלד ניירן** קו תחבורה יומי שהוביל נוסעים ומטען בין חיפה ובירות. המכונית יצאה מחיפה בעשר בבוקר והגיעה לבירות בשעה ארבע אחר הצהריים. מכונית אחרת נסעה בכיוון ההפוך ויצאה מבירות בשעה עשר בבוקר והגיעה לחיפה בארבע אחר הצהריים. השירות פעל בהצלחה רבה, ובשנת 1923 החליטו שני האחים לייסד קו תחבורה חדש ומאתגר, אשר יקשר באופן ישיר את חיפה עם בגדד ויעבור בנתיב המסוכן החוצה את המדבר הסורי. הם רכשו בארצות הברית כמה מכוניות חזקות מתוצרת חברת קאדילק, ולאחר נסיעות מבחן אחדות גיבשו את

המסלול הרצוי. המסע יצא מחיפה מדי שבוע ביום חמישי בשעה עשר בבוקר, עבר דרך בירות והגיע לדמשק בשעה שמונה בערב. לאחר מנוחת לילה יצאו כלי הרכב מדמשק ביום שישי בשעה שבע בבוקר, נסעו לאורך הדרך החוצה את המדבר הסורי, עצרו פעמיים למנוחת לילה בהר טנף ובבארות רוטבה והגיעו לבגדד ביום ראשון בשעה שתים עשרה בצוהריים.

צידה האחורי של המעטפה

הובלת המכתב בנתיב הימי נמשכה כעשרים וחמישה ימים, ולכן אין פלא שהעלמה ניוטון העדיפה את שירות הדואר היבשתי, אשר עשה את הדרך בארבעה ימים בלבד. אולם השירות הזה היה יקר, והתעריף היה כפול מזה של הנתיב הימי. העלמה ניוטון הדביקה על המעטפה שלושה בולים בערכים נקובים של 1 פיאסטר, 2 מיל ו-1 מיל (בולי ה-E.E.F. עם הדפס רכב פלשתינה בשלוש שפות מהסוג המכונה "לונדון 2"). סך כל הביול היה אפוא 13 מילים – סכום המתאים למשלוח בנתיב הימי.

מאחר שהעלמה ניוטון ביקשה להשתמש בשירות הדואר היבשתי (כיתוב בכתב יד By overland mail בפינה השמאלית העליונה של חזית המעטפה, הוסיף פקיד הדואר דרישה לתשלום של קנס בסך 100 סנטיים (T100 בכתב יד). לא ידוע אם העלמה ניוטון סירבה לשלם את התוספת, או שהייתה זו ההחלטה של פקיד הדואר, אולם הדרישה לתוספת תשלום וההנחיה לשלוח את המכתב בשירות היבשתי נמחקו מן

המעטפה, והמכתב נשלח באמצעות הנתיב הימי, האיטי. הוא הגיע לבגדד ב-6 בספטמבר 1925 (חותמת הגעה במרכז צידה האחורי של המעטפה).

מה קרה בבגדד?

פקידי הדואר בבגדד הובילו את המכתב אל בית המלון "מוד" (אחד ממלונות היוקרה בבגדד, אשר בו נהגו להתארח הקצינים ואנשי הממשל הבריטי). שם התברר להם כי הקצין שאליו נועד המכתב הספיק לעזוב את בגדד ועבר אל העיר בירות. מידע זה נרשם בכתב יד בתחתיתה של חזית המעטפה לצד חותמת המצהירה כי המכתב לא נמסר מן הסיבות הרשומות על המעטפה. בצידה האחורי של המעטפה הוטבעה חותמת המורה להחזיר את המכתב אל השולח. יום לאחר שהגיעה לבגדד הוטבעה על המעטפה חותמת הדואר של 7 בספטמבר 1925, והיא נשלחה חזרה לארץ ישראל.

אפשר היה לצפות כי המכתב יוחזר באותו נתיב ימי ארוך ומפותל שבו הגיע, אבל לא כך היה. מסיבה שאינה ברורה, צורף המכתב אל שק הדואר של שירות הדואר היבשתי. יתכן ופקיד הדואר בבגדד ראה את ההנחיה לשלוח את המכתב בשירות היבשתי ולא שם לב שהיא מחוקה, ויתכן כי העובדה שמכונית הדואר היבשתי עמדה לצאת לדרך למחרת היום הכריעה את הכף. תהה הסיבה אשר תהה, המכתב עשה את דרכו במכונית הדואר של הנתיב היבשתי והגיע לירושלים כעבור שישה ימים, ב-13 בספטמבר 1925.

מה פתאום ירושלים?

הנתיב הרגיל של שירות הדואר היבשתי חיפה-בגדד אכן עבר דרך בירות ודמשק, אולם בשנת 1925 נאלצו האחים ניירן להסיט את המסלול דרומה לנתיב שעבר מחיפה דרך ירושלים ועמאן לבגדד. הסיבה לכך הייתה נעוצה במהומות הדמים שהתרחשו בדרום המדבר הסורי בעקבות המרד של הדרוזים כנגד שלטונות המנדט הצרפתי בסוריה. המהומות נמשכו עד מרץ 1926, ורק באפריל 1926 חזר הדואר היבשתי לפעול בנתיבו המקורי. כך "זכה" המכתב לעשות את דרכו במסלול הדרומי, להגיע אל ירושלים ב-13 בספטמבר 1925, ולאחר מסע נוסף ברכבת מירושלים, להגיע ליעדו בחיפה ב-16 בספטמבר 1925.

לסיכום:

לימוד מעמיק של תחום תולדות הדואר ואיסוף כל העובדות וסיפורי הרקע המעורבים בדרך שעשה דבר הדואר אל היעד, יכולים להעשיר במידה רבה את התצוגה של האספן התמטי. הפריט שהמאמר דן בו יכול להשתלב באוספים העוסקים במגוון נושאים למן המצב הפוליטי במזרח התיכון ועד לאיכות מכוניות הקאדילק שאפשרו את קיומו של נתיב הדואר היבשתי חיפה-בגדד.

משה רימר, לשעבר עורך "נושאון" ועורך "שובל", הוא האוצר החדש של "אוסף אלכסנדר". משה הציג בעבר את נושא "הרכיכות והאדם", וכיום הוא שוקד על תצוגה חדשה – "לשאת יותר ממשקל גופך". נוסף על כך הוא גם מטפח אוסף של קוריוזים בולאיים. כתובתו למשלוח תגובות: rimer@netvision.net.il

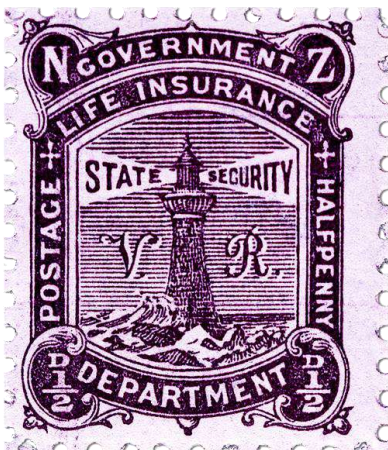
מגדלורים ישנים וביטוח חיים

בהמשך למכתבו למערכת של **רן ברש** בחוברת האחרונה של "נושאון" ברצוני להוסיף, כי גם גרמניה זיהתה את הפופולריות של נושא המגדלורים בקרב ציבור האספנים. בין השנים 2004 ל-2018 הנפיקו הגרמנים מדי שנה שני בולים המוקדשים למגדלורים שנבנו בסוף המאה ה-19 או בתחילת המאה ה-20. אני מציג להלן שלושה בולים כאלה, אשר יופים מדבר בעד עצמו. בראשון, משנת 2005 נראה המגדלור אשר נבנה ב-1895 בעיירה ברונסבוטל, הנמצאת בקצה הנהר אלבה, במקום שבו הוא נשפך לים הצפוני. הבול השני הונפק בשנת 2009, והוא מוקדש למגדלור באי הידנזה אשר בים הבלטי. מגדלור זה הוקם בשנת 1888. הדוגמא האחרונה שבחרתי להציג היא של מגדלור עתיק במיוחד הנמצא באי לינדאו בימת קונסטנץ בבווריה. מגדלור זה הוקם ב-1856, וההנפקה היא משנת 2015.

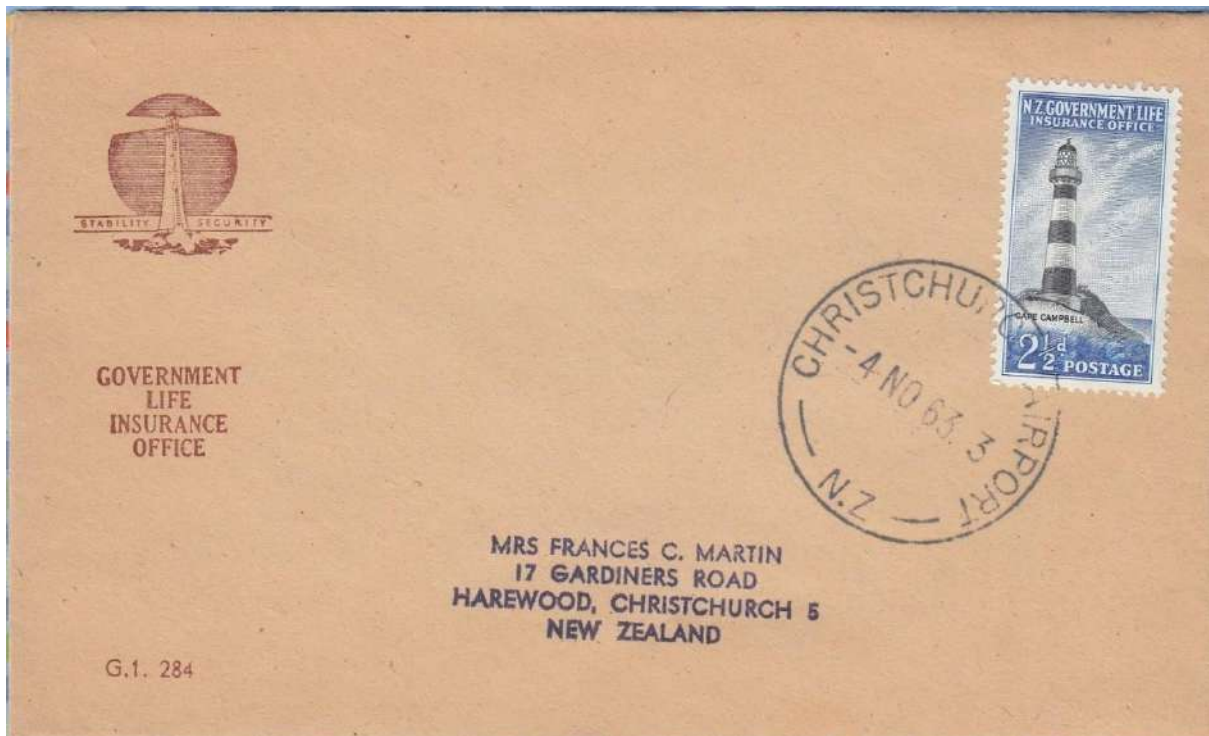
מגדלורים עתיקים קשורים גם לסיפור בולאי מעניין הנוגע לבולי "המחלקה לביטוח חיים" של ניו זילנד. במדינה זו קיים מאז שנת 1869 משרד ממשלתי המפעיל כמה תוכניות של ביטוח חיים, קצת בדומה לביטוח הלאומי שלנו. מאחר שזהו גוף ממשלתי, לא נדרש ביול על גבי הדואר שנשלח מהמחלקה, אך היא נדרשה לשאת בתשלום שנתי למשרד הדואר הניו זילנדי בעבור השירותים שקיבלה.

בול של המחלקה לביטוח חיים
של ניו זילנד משנת 1891

ב-1891 התגלע סכסוך בין שני המשרדים על גובה הסכום, וגם מגשר ממשלתי לא הצליח להביא את שני הגופים הללו לכדי הסכמה. בסופו של דבר ויתרה המחלקה לענייני ביטוח חיים על זכות היתר שלה למשלוח דואר ללא ביול, אך תבעה כי יונפקו בעבורה בולים מיוחדים. בולים אלו נמכרו למחלקה זו בלבד, וניתן היה להשתמש בהם רק על גבי דואר רשמי שנשלח ממנה. התשלום לדואר נעשה על פי מספר הבולים שהמחלקה רכשה, ממש כמו כל לקוח אחר.

בהתאם להסכם החדש, הונפקו הבולים הראשונים בשנת 1891 ועליהם הכיתוב "המחלקה לביטוח חיים" והמילה "דואר". בולים אלו אינם בולי הכנסה, אלא בולי דואר לכל דבר, והם נכללים בכל הקטלוגים הבינלאומיים. מלכתחילה הוגבל השימוש הדוארי בבולים האלה למשלוח דואר בתחומי ניו זילנד בלבד, אך בשנת 1969 הותר למחלקה להשתמש בבולים "שלה" גם למשלוח דואר אל מחוץ למדינה.

שימוש דוארי משנת 1963 בבול של המחלקה לביטוח חיים. שימו לב כי המכתב נשלח ממשרד זה.

כל בולי המחלקה מציגים מגדלורים: במיעוטם מדובר בציור סמלי של מגדלור, אך רוב הבולים מוקדשים למגדלורים עתיקים הפרוסים ברחבי ניו זילנד. בבול שעל המעטפה לעיל נראה המגדלור בקייפ קמפבל, בקצה הצפון מזרחי של האי הדרומי של המדינה. המגדלור נבנה בשנת 1905, לאחר שקודמו (שהיה בנוי מעץ) החל להירקב. בבול הנראה בצד ימין מוצג המגדלור בקייפ ברט, באי הצפוני של ניו זילנד, אשר נבנה בשנת 1910. הדפס הרכב לתיקון הערך הנקוב, כפי שרואים בבול השמאלי, הוא משנת 1967. בשנה זו בוטלה הלירה שטרלינג של ניו זילנד, ובמקומה הוכנס לשימוש הדולר הניו זילנדי המחולק על פי השיטה העשרונית.

סיפור מעניין, בולים יפים ומגדלורים עתיקים!
מה עוד צריך כדי לשובב את הנפש?

בברכה,
יעקב שפילברג

דילמות של אספן

המאמר של **טיבי יניב** ב"נושאונט" מספר 55 (כוכבים נעלמים: לא כל אחד הוא "כוכב") נראה כאילו הועתק מילה במילה מראשי! אני בונה להנאתי אוסף תמטי בנושא "הדפסי רכב" ונתקל באותן דילמות שהזכיר טיבי במאמרו. כמו כל אספן רציני, הייתי שמח להציג את האוסף שלי בתערוכה ולזכות בהערכה על אופן בניית האוסף. אולם מערכת החוקים הקשוחה והתאוה להראות למי יש (כיס) גדול יותר פוגמות בהנאה. כמו טיבי, גם לי יש סדר עדיפויות אחר, והמשפחה אצלי קודמת לבולאות.

הנה דילמה אחת מיני רבות מהאוסף שלי: בשנת 1778 הגיע מגלה הארצות הנודע קפטן **גיימס קוק** להוואי. במלאת 150 שנה לאירוע החליט מנהל הדואר האמריקאי כי אין מדובר באירוע בעל חשיבות כלל לאומית גדולה מספיק כדי להצדיק הנפקת בול בנושא. אי לכך הוחלט להסתפק בהדפס רכב על גבי בול מן המניין. בול זה משתלב באוסף שלי בתת-הפרק העוסק ב"הדפסי רכב לכבוד אירוע המוטבעים על גבי בול שאינו קשור לנושא". אגב, בולים אלה נמכרו רק בהוואי ובשירות הבולאי בווינגטון.

מימין: בול מן המניין עם הדפס רכב משנת 1928 "הוואי 1778–1928" על גבי מעטפה שנשלחה מהונולו. משמאל: בול משנת 1978 אשר מוקדש לנחיתתו של קפטן קוק באיי הוואי.

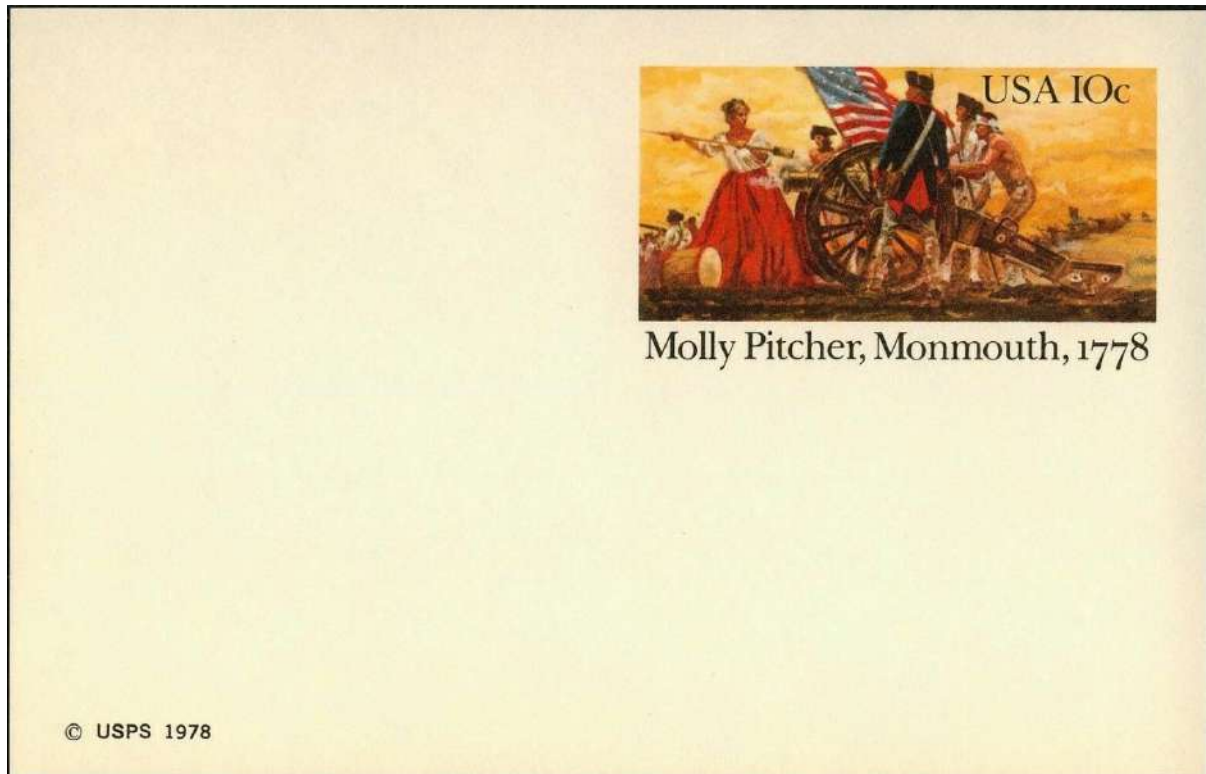
שנים לאחר מכן גילו מנהלי רשויות דואר ברחבי העולם שבולים הם מכרה זהב, בעיקר אם יש להם היבט תמטי, ואז הגיע השיטפון. בשנת 1978 התכבד קפטן קוק בשני בולי זיכרון, אשר אחד מהם מציין את הגעתו להוואי. האם צריך להכליל את הבול מ-1978 בדף התצוגה שלי? לדעתי כן, ואני עושה זאת בידיעה ברורה שאם אציג את האוסף שלי יום אחד, אני צפוי להורדת נקודות על כך שהכנסתי חומר זר.

כדי שלא יטענו נגדי שאני מבסס תיאוריה שלמה על בסיס מקרה בודד, הנה דוגמא נוספת: אחד הקרבות החשובים של מלחמת העצמאות האמריקאית היה קרב מונמות'. בקרב זה השתפה גם אישה בשם **מולי פיטשר**, אשר שימשה כמובילת מים לכוחות הלוחמים. במהלך הקרב נפצע בעלה, ומולי פיטשר תפסה את מקומו בתפקיד טוענת התותח. על מעשה זה היא זכתה לציון לשבח מג'ורג' וושינגטון.

הדפס רכב לכבוד מולי פיטשר

בשנת 1928 ניסו שני חברי קונגרס מניו ג'רזי, המדינה אשר בתחומה התחולל הקרב, להביא להנפקת בול לכבודה של מולי פיטשר, אך כל שעלה בידם הוא לזכות בהדפס רכב על גבי בול שאינו קשר לנושא. לעומת זאת בשנת 1978 זכתה מולי פיטשר לדבר בולים המוקדש לפועלה והמציג אותה טוענת את התותח.

גם במקרה זה אני סבור שדבר הבולים המאוחר הוא חלק מהסיפור שלי, ואני כולל אותו בעמוד הרלוונטי בתצוגה שלי.

בברכה,
עמוס אלטר

הערת העורך: עמוס אלטר מביא שתי דוגמאות להדפס רכב לציון אירועים או אישים על גבי בול מן המניין, כאשר כעבור זמן החליט הדואר להנציח את אותו המאורע בהנפקה בולאית ייעודית. למיטב הבנתי בכללי השיפוט של תצוגות תמטיות, הכללת הפריטים המאוחרים בתצוגה תמטית בנושא "הדפסי רכב" היא רצויה ואף הכרחית, ולא תגרור "הורדת ניקוד על הכנסת חומר זר". להיפך, אני סבור כי עמוס אלטר אף יזכה בתוספת ניקוד על הצגת הסיפור באופן מלא.

בעיני הדבר דומה לאוסף המוקדש לבעל חיים כלשהו. אוסף תמטי כזה צריך לכלול גם פריטים בולאיים המציגים את בעלי החיים שבעל החיים נשוא התצוגה טורף או את אלה הטורפים אותו. פריטים כאלה, גם אם אינם מציגים את בעל החיים המדובר עצמו, מעשירים את הסיפור, ומן הראוי להכניס אותם לתצוגה.

פתרון החידה הבולאית

בגיליון הקודם ביקשנו מכם לזהות שישה ביטויים הקשורים במילה 'כוכב' אשר מסתתרים מאחורי הבולים להלן. הנה הפתרונות שלהם התכוונו:

חמישה כוכבים

כוכב נופל

כוכב הצפון

כוכבים בחוץ

כוכב עולה

כוכב נולד

מבין הפותרים נכונה עלה בגורל שמו של **רמי דברת**, והוא זוכה בפרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תמטית.

בקרב ב"נושאון" – גיליון בנושא "מסע עולמי"

אם ברצונכם לפרסם מאמר במסגרת זו, אנא פנו אל עורכי "נושאון" בהקדם באמצעות הדואר האלקטרוני או בדואר רגיל.

גלויה המראה קטיף כותנה במדינות הדרום של ארצות הברית.

